

ГУСАРОВ К.В.,

к.ю.н., доцент кафедри цивільного процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

ФУНКЦІЇ ПРАВОСУДДЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Аналізується правосуддя як вид державної діяльності. Робиться висновок, що правосуддя є діяльністю органів судової влади, а не її функцією. В той же час кожному з видів правосуддя притаманні певні функції. У цивільному судочинстві вони зводяться до п'яти функцій, про які йдеться у статті.

Is analyzed a justice as a kind of the state activity. The conclusion is done, that justice is activity of bodies of judicial authority, instead of its function. At the same time the certain functions are inherent in each of kinds of justice. In civil legal proceedings they are reduced to five functions of justice about which there is a speech in clause.

Постановка проблеми. Стаття 124 Конституції закріплює фундаментальне положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також присвоєння цих функцій іншими органами і посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правосуддя нерозривно пов'язане з інститутом судової влади. Тому одні автори при дослідженні правосуддя і судової влади ототожнюють ці поняття [1, С.14]. На думку інших, правосуддя і судова влада з позиції реалізації права – поняття не тотожні. Правосуддя – форма захисту права судовою владою, де рішення суду є акт правосуддя по захисту порушеного чи оспорюваного права [2, С.108]. В.Городовенко вважає, що правосуддя – це основний (але не єдиний) напрямок діяльності судової влади і є її функцією [3, С.123].

На наш погляд, правосуддя не слід ототожнювати із судовою владою, оскільки судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, кримінального, господарського, адміністративного і конституційного судочинства. Крім того, виходячи з конституційних положень про необмежену судову юрисдикцію, вважаємо, що правосуддя є єдиною формою захисту права, діяльністю судової влади з виконання покладених на неї законодавством завдань.

Закріплюючи правосуддя як багатоаспектну діяльність органів судової влади, законодавець не визначив при цьому поняття, зміст і функції правосуддя. Дослідження даних питань необхідно для розмежування зазначеного інституту з такими правовими категоріями, як завдання органів судової влади, їх повноваження, юрисдикція тощо. Слід зазначити, що в юридичній літературі правосуддя розглядається переважно як функція органів судової влади [4-6]. Однак названа позиція не є панівною. В.Скомороха, наприклад, пише, що правосуддя – це діяльність судів із розгляду і вирішення судових справ у судових засіданнях за участю сторін у відповідних процесуальних формах [7, С.64]. На відміну від зазначеного, І.Марочкін розуміє під правосуддям найбільш цивілізований і надійний спосіб вирішення юридичних справ, що виникають у суспільстві, захисту прав і свобод людини й громадянина, інтересів громадського суспільства і держави [8, С.177].

Щодо суті правосуддя в правовій літературі також не склалося єдиної думки. І.Сидоров, наприклад, вважає, що правосуддя – це діяльність органів судової влади з вирішення цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних конфліктів [5, С.100]. Аналогічної думки дотримується і Ю.Скорченко, відносячи до змісту правосуддя діяльність судів із вирішення спорів і конфліктів [9, С.33]. Прихильники іншої точки зору вважають, що правосуддя полягає не лише у розгляді й вирішенні правових спорів і конфліктів. Так, Ю.Грошевой та І.Марочкін до змісту правосуддя по цивільних справах відносять поряд із розглядом і вирішенням спорів, пов'язаних із захистом прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави, також випадки, коли виникає необхідність в офіційному засвідченні фактів, що мають юридичне значення (безвісна відсутність особи, перебування особи у фактичних шлюбних відносинах і т.ін.) [10, С.12-14].

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, аналіз процесуального законодавства дає змогу зробити висновок про те, що правосуддя – це діяльність органів судової влади, яка пов'язана не тільки з розглядом і вирішенням спорів про право і правових конфліктів. Наприклад, у справах окремого провадження в цивільному процесі правосудний характер дія-

льності суду визначається предметом судового розгляду. З ним пов'язана і специфічна процедура (форма) судочинства. Діяльність суду в цьому провадженні носить установчий характер. Предметом діяльності суду в окремому провадженні є встановлення юридичних фактів чи станів у строго встановленій процесуальній формі та у разі відсутності спору про право. Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що правосуддя охоплює собою не тільки розгляд і вирішення спорів і конфліктів у різних сферах громадського життя, а й втручання суду в будь-які суспільні відносини, урегульовані нормами права за наявності волевиявлення заінтересованих осіб на розгляд судовими органами юридичних справ.

Може здатися, що прагнення законодавця віднести безспірні справи про встановлення юридичних фактів чи станів до юрисдикції цивільних судів не відповідає предметній характеристиці судової влади, оскільки предметом судового розгляду в цивільному процесі, за логікою, можуть бути тільки цивільні справи по спорах у зв'язку з захистом суб'єктивних прав. Водночас такий висновок навряд чи відповідатиме конституційній нормі про поширення судової юрисдикції на всі правовідносини, що виникають у державі.

Оскільки вся діяльність судових органів охоплюється правосуддям (ст.124 Конституції України), то правосуддя, на нашу думку, не слід розглядати як функцію органів судової влади. Правосуддя – це єдина діяльність судових органів, що полягає в необмеженій судовій юрисдикції. Функції ж судової влади (або судів) – це різні форми прояву правосуддя при розгляді цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ. Безперечним є те, що функції суду загалом зводяться до захисту прав і законних інтересів [11, С.4], а також те, що делегування судових функцій іншим органам і особам не допускається.

Характерні ж риси правосуддя, що відрізняють його від інших видів державної діяльності, полягають у наступному: 1) правосуддя – основна і єдина діяльність органів судової влади з властивими їй функціями; 2) здійснюється виключно органами судової влади; 3) регламентоване процесуальним законодавством (наявність процесуальної форми); 4) виражається в розгляді й вирішенні судами юридичних справ; 5) пов'язане не лише з розглядом і вирішенням справи в суді першої інстанції, а й проявляється у формах апеляційного і касаційного провадження; 6) рішення чи ухвала, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, посадових осіб, громадян і держави, та підлягають виконанню на території України і за її межами у визначених законодавством випадках.

Говорячи про функції правосуддя, потрібно враховувати, що сам термін “функції” слід відрізнити від таких дуже схожих, але не однакових категорій, як “мета”, “завдання”, “компетенція”. Розмежування цих понять здійснено В.Півненком у статті “Щодо завдань, функцій та незалежності органів судової влади” [12]. Не вдаючись до аналізу зазначеної праці, вважаємо за доцільне висловити свої міркування з цього приводу.

“Мета” та “завдання” – поняття парні, одне доповнює друге, та одне не може існувати без іншого. Термін “мета” значно ширше поняття “завдання”, й у рамках однієї мети може бути сформульовано декілька завдань. Під поняттям “компетенція”, на думку автора цієї статті, слід розуміти сукупність повноважень, котрі держава надала органам судової влади для виконання покладених на них законодавством функцій.

Функції правосуддя у цивільному процесі – це, як вважаємо, закріплені в законодавстві напрями правосуддя з розв'язання та вирішення органами судової влади з дотриманням цивільної процесуальної форми спорів про право цивільне (в широкому розумінні) та безспірних справ, віднесених законодавством до компетенції судів щодо розгляду цивільних справ. Реалізація функцій правосуддя спрямована на затвердження верховенства права та закону, а також на вирішення завдань правосуддя, які визначають його соціальне призначення. Функції правосуддя у цивільному процесі здійснюються судами цивільних юрисдикцій з використанням наданих судам державою повноважень, форм та заходів їх реалізації.

Щодо функцій правосуддя може виникнути питання, чи ідентичні вони в існуючих видах судочинства? На наш погляд, у кримінальному, адміністративному, цивільному, господарському та конституційному судочинстві функції правосуддя визначаються насамперед предметом правового регулювання тієї чи іншої галузі права. Тому, виходячи з викладеного вище, функції правосуддя у вказаних видах судочинства не завжди є тотожними. Так, функції правосуддя у цивільному судочинстві, на думку автора статті, полягають у:

1. Розгляді й вирішенні правових спорів у порядку цивільного судочинства. Іншими словами, названа функція зводиться до захисту порушених прав чи інтересів суб'єктів матеріальних правовідносин, що охороняються законом.

2. Контролі й перегляді актів у системі цивільної юрисдикції (контрольна функція пра-

восуддя), що складається з двох видів. До першого виду належить контроль за актами, діями чи бездіяльністю несудових органів цивільної юрисдикції (під якою розуміється взаємопов'язаний механізм, що забезпечує розгляд спорів, захист безспірних прав та інтересів учасників юридичних відносин). Суб'єктами здійснення контрольної функції в цьому випадку є місцеві суди як суди першої інстанції, що, за існуючими правилами підсудності цивільних справ, розглядають справи по скаргах заінтересованих осіб на дії (бездіяльність) органів цивільної юрисдикції в порядку цивільного судочинства.

Другий вид контрольної функції правосуддя є особлива форма діяльності органів судової влади, яка полягає у перегляді судових актів, що підлягають оскарженню, в перевірці законності й обґрунтованості рішень і ухвал судових органів. Суб'єктами даного перегляду є суди апеляційної і касаційної інстанцій, які у передбаченому процесуальним законодавством порядку здійснюють перегляд судових актів по скаргах заінтересованих осіб.

Результатом здійснення контрольної функції суду може бути зміна чи скасування акта, що оскаржується, чи підтвердження його законності й обґрунтованості.

3. Встановленні в безспірному порядку фактів і станів, що мають юридичне значення. Ця функція правосуддя не зв'язана з розглядом спору про право і притаманна тільки цивільному процесу.

4. Застосуванні до порушників закону примусових заходів, що виражається у вжитті певних заходів матеріального й особистого характеру, встановлених судом щодо порушника права і пов'язаних із порушенням правових норм (стягнення штрафу, пені, моральної шкоди, зобов'язання особи принести публічні вибачення у справах про захист честі, гідності, ділової репутації, заходів процесуального примусу тощо).

5. Тлумаченні правових норм. При реалізації судами загальної юрисдикції даної функції правосуддя на практиці може виникнути потреба в розмежуванні юрисдикцій Конституційного Суду і судів загальної юрисдикції. У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду України в Постанові №9 від 1 листопада 1996 р. "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" зазначив, що суди загальної юрисдикції не вправі, застосовуючи Конституцію як акт прямої дії, визнати неконституційними закони чи правові норми, зазначені у ст.150 Конституції, оскільки це віднесено до виняткової компетенції Конституційного Суду. Разом із тим, будь-який суд загальної юрисдикції має право на підставі ст.144 Конституції визнати неконституційними чи такими, що не відповідають законам України, рішення органів місцевого самоврядування, а також на підставі ст.124 Конституції – акти органів державної виконавчої влади: міністерств, інших центральних відомств, місцевих державних адміністрацій та ін. Звернення до Конституційного Суду у такому випадку не потрібне. При розгляді ж цивільної справи у випадку невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції застосований закон чи закон, що підлягає застосуванню в конкретній справі, суд, за клопотанням учасників процесу чи за власною ініціативою, зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою до Верховного Суду України, який, відповідно до ст.150 Конституції, може порушити перед Конституційним судом питання про відповідність Конституції законів і інших нормативно-правових актів. Таке рішення може прийняти суд першої, апеляційної чи касаційної інстанції в будь-якій стадії процесу [13, С.16, 17].

Висновок. Насамкінець зазначимо, що вивчення самого правосуддя як діяльності органів судової влади, змісту правосуддя і його функцій необхідне для вдосконалення як на теоретичному, так і на практичному рівнях деяких аспектів діяльності органів судової влади.

Література

1. Лебедев В. Прозрачность судебной власти // Человек и закон. – 2000. – №1. – С.14-20.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум, Университет внутренних дел. – 2000. – 704 с.
3. Городовенко В. Про становище незалежної судової влади // Право України. – 2002. – №9. – С.120-123.
4. Салищева Н.Г., Хаманева Н.Ю. Исполнительная и судебная ветви власти: соотношение и взаимодействие // Государство и право. – 2000. – №1. – С.35-42.
5. Сидоров І. Поняття функцій судів загальної юрисдикції // Вісник прокуратури. – 2003. – №1(19). – С.97-102.
6. Скрипнюк В.М. Методологічні аспекти структурно-функціонального аналізу судової влади // Острозька академія: Наукові записки. Серія "Право". – Острог: НаУ "ОА". – 2002. – С.75-77.
7. Скомороха В. Окремі питання поділу влади, визначення державної та судової влади, незалежності судової влади // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – №1. – С.52-67.
8. Марочкин І.Е. Ценность судебной власти // Проблемы законности: Респ. міжвідом. наук. Зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип.60. – С.177-182.
9. Скорченко Ю.В. Деякі проблеми зміцнення судової гілки влади // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – №2(36). – С.33-35.
10. Грошевой Ю.М., Марочкин І.Е. Органи судової влади в Україні. – К.: Ін Юре. – 1997. – 20 с.
11. Комаров В.В., Семенец А.И. Формы защиты гражданских прав и концентрация судебной власти // Проблемы держави і права України: Тематичний збірник наукових праць / Ред. кол. – К.: УМК ВО. – 1992. – С.3-9.
12. Півненко В. Щодо завдань, функцій та незалежності органів судової влади // Вісник прокуратури. – 2002. – №2(14). – С.17-21.
13. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1998. – №8. – С.124-141.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2006 р.